

GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLERDE EMEK ARZININ HUSUSİYETLERİ

Dr. Nusret M. EKİN

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Emek arzına tesir eden amilleri muhtelif bakımlardan tetkik etmek mümkündür. Bu amiller kısa ve uzun devreler bakımından ele alınabileceği gibi, arz edilen yıllık iş saatleri toplamı, yahut işgücünün fizikî kudret ve verimi şeklinde de tahlile tabi tutulabilir. Diğer bir deyişle, emek arzım, kalitatif ve kantitatif bakımlardan ele alabiliriz.

I.

Emek arzının kantitatif bakımdan tetkiki

Emek arzının kantitatif bakımdan tetkiki de iki mânada ele alınabilir. İlk olarak emek arzı çalışanların şahıs olarak adedi mânada ele alınıp muhtelif faktörlere (yaş, cinsiyet, meslek v.s.) göre mütlak rakkam veya nisbetler olarak tatbiki mânasına gelebilir. Diğer yandan gene emek arzı, yıllık iş saatleri toplamı şeklinde mütalâa edilebilir. Halihazır çalışmanın hedefi gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde emek arzının umumî cephesiyle alâkalı bulunduğundan, burada emek arzının şahısların muhtelif faktörlere göre adedi ve nisbî dağılışlar üzerinde durmayacağız.

Biraz önce de söylediğimiz gibi emek arzını, işçi sayısı yerine iş saatleri olarak da ifade etmek mümkündür. Şüphesiz bir emek arzı şeklinde ortaya çıkan iş saatleri toplamı, geniş ölçüde işçilerin adedine bağlıdır. Fakat iş saatleri toplamı, yekûn işçi sayısında hiç bir değişme olmadan da kolaylıkla arttırılıp azaltılabilmektedir. Bu bakımdan iş saatlerini nazarı dikkate alan görüş ve hesap tarzı, işçi sayısını ele alan usûlden çok daha isabetli ve mânalıdır. Meselenin iş saatleri toplamı olarak tetkiki bir çok bakımlardan ehemmiyet taşımaktadır. Her şeyden evvel iktisaden gelişmiş ekonomilerle, az gelişmiş memleketlerin işgüçlerinin mukayesesinde,

sağlam bir esastan hareket edebilmek için, iş saatleri toplamını dik-kate almaya ihtiyaç vardır. Nitekim az gelişmiş ülkelerin zirai bünyeleri mevsimlik işgücü dalgalanmalarının ehemmiyet kazanmasında rol oynamakta, zirai faaliyetlerin esas itibarile insan gücüne dayanılarak yapılması mevsim işsizliği ve bilhassa gizli işsizlik üzerinde ehemmiyetli tesirler meydana getirmektedir¹. İktisadi faaliyetlerin geçici ve mevsimlik bünyeleri aynı işgücüne sahip az gelişmiş bir ülkeyle, gelişmiş bir ekonomi arasında yapılacak mukayeselerde işçi sayısından hareket edildiği takdirde, bizi yanıltacak bir mahiyet göstermektedir. Halbuki aynı mahzur iş saatleri toplamı şeklindeki bir mukayesede, geniş ölçüde bertaraf edilebilmiş olacaktır².

1) Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından yapılan hesaplara göre Türkiye'de zirai bünyenin hususiyetlerinden dolayı tarım sektöründe ortaya çıkan gizli işsizlik, 1960 senesinde en yüksek olarak Ocak ayında 8.300.000 çıkmakta, en düşük olarak Temmuz ayında 800.000 e inmektedir. Ek. Devlet Plânlama Teşkilâtı; 1963 - 1967 Plâni Hazırlık Çalışmaları; Türkiyede İnsangücü İhtiyaçları ve Eğitim Programlanması; S. 8.

2) Az gelişmiş ülkelerin bir çoğunda istihdam edilenleri yahut işgücünü ölçmek hususunda mevcut, elverişli istatistikî malûmatın kifayetsizliğinden ve elde bulunmayışından doğan güçlükler ilâveten, esas problemler işgücünün bünyesinden doğmaktadır. Nitekim bu ülkelerde tarım işçilerine olan talep mevsimlere tabi olarak geniş ölçüde değişmektedir. Bütün bir mevsim boyunca boş ve işsiz olan tarım işçileri ekim ve hasat zamanı zaruri bir istihsal elemanı haline gelmektedirler. Böylece yaygın bir mevsimlere tâbi veya kısmi süreli (Part - time) istihdam meydana gelmektedir ki, istihdamın bu bünyesi, tarifleri ölçüleri ve mukayeseleri girift bir hale sokmaktadır.

Kaldı ki zirai bünye dolayısıyla kadınların ve çocukların da «yardımcı aile efradı» olarak iktisadi faaliyetlere geniş ölçüde iştiraki ve bunların istihdamının gene kısmi süreli (Part - time) ve devamsız oluşu, milletlerarası istatistikî mukayeseleri daha da müşkül kılmaktadır.

Ek. Bauer - Yamey, P. T. - B. S.; The Economics of Under - developed Countries; James Nisbet and Co. Ltd.; London; 1960; S. 32.

«Az gelişmiş ekonomilerde istihsal teçhizatına nisbetle nüfus fazlası ilk nazarda, «hudutsuz bir işgücü arzı»nı hatıra getirirse de bu yanıltıcı bir intiba olmaktan ileri gitmez. Zihni ve bedeni kifayetsizlik bir yana, çalışma ve gelir sağlama kararında olanlar az gelişmiş ekonomilerde ileri endüstri memleketlerine nisbetle oldukça seyrek bir yekûna varırlar. Ziraatte fakir ve orta halli çiftçi ve yardımcıları olan aile fertleri istisna edilirse, şehir ve kasabalarda çalışabilir yaş ve kifayette olanlardan ücret mukabili iş görme ve meşgul olma hevesini güdenlerin sayısı pek de göz doldurucu değildir. Esasen geri ekonomilerin bir özelliği de iş ve meşguliyyetin ancak zaruret halinde katlanılacak bir külfet telâkki edilmesi, zaruret ortadan kalkar kalkmaz tutulan işle alâ-

Diğer bir ifadeyle şahıs adedi veya nisbeti olarak ifade edilen bir emek arzı, eksik ve hattâ yanıltıcıdır. Zira arz edilen bu emek gizli işsizlik yamsıra açık işsizlik şeklinde dahi olsa her zaman istihdam edilmeyebilir. Emek arzı itibarile, birbirinin aynı olan iki memleket, eğer istihdam seviyesi itibarile birbirinden farklı bulunuyorsa, emek arzını şahıs adedi olarak mütalâa etmek bizi yanıltacaktır. Bilindiği gibi işgücü ile istihdam seviyesi arasındaki fark bize işsizliği vermektedir. Böylece işsizlik miktar ve nisbeti kadar emek arzında bir azalma olacaktır. Nüfusu, işgücü iştirak nisbeti birbirinin tamamen aynı olan iki memleket, işsizlik miktar ve nisbetlerinde mevcut olacak farktan dolayı değişik emek arzlarına sahip olacaklardır. Tabiatıyla işsizlik nisbetlerinin aşağı yukarı friksiyonel işsizlik nisbetlerinde karar kıldığı gelişmiş ekonomiler ile, açık ve gizli işsizliklerin yüksek nisbetlere vardığı az gelişmiş ekonomilerin mukayesesinde, sırf şahıs adedinden hareketle yapılacak mukayeseler fazla sıhhatli olmamak durumuna düşebilecektir. Çalışılan yıllık iş saatleri adedi itibarile yapılacak mukayeselerde ise şüphesiz bu mahzur geniş ölçüde bertaraf edilmiş olacaktır.

Ekonomik bünyenin hususiyetlerinden doğan bu mahzurların yamsıra, sosyal mevzuat ve tatbikat yoluyla da yıllık iş müddetlerinde meydana gelecek azalma dolayısıyla emek arzında bazı değişmeler olacaktır. «Haftalık iş saati müddeti, ücretli izin ve tatiller her cemiyette aynı olmadığı için mukayese edilecek iki memleketteki işgücü iştirak nisbetleri aynı olsa bile, bu unsurların aynı olmayışı emek arzlarının farklı olmasına sebep olacaktır»³. Mesele bu bakımdan ele alındığı takdirde, az gelişmiş ülkelerde ekonomik bünyeden doğan emek arzına tesir eden menfi amiller gene emek arzı açısından bu defa müsbet bir istikamet göstermektedir. Nitekim gelişmiş ekonomilerde, sosyal mevzuat ve kollektif akitler yoluyla iş müddetlerine geniş ölçüde müdahaleler yapılmış, haftalık

kanın kesilmesidir. İşgücünün büyük kısmı, bu sebeple, yeni kurulan ve kurulacak olan endüstrinin devamlı talebine ayak uyduramıyacak derecede intizamsız, üstelik mevsimlere göre iniş çıkışlı bir manzara gösterir. İşgücü daha toplu bir ifadeyle, zira istihsalın mahiyeti icabı dalgalı olduğu kadar, şehir ve kasabalı aile fertlerinden çoğunun müstehlik kalmayı tercih etmelerinden dolayı seyrek bir kütleyi temsil eder.» Bk. Ülgener, Sabri F.; Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme; Sermet Matbaası; İstanbul; 1962; S. 80.

3) Bk. Zaim, Sabahaddin; Günümüzün Sosyal Siyaset Meseleleri; Fakülteler Matbaası; 1962; S. 41.

iş müddetleri çok düşük seviyelere indirilmiş, iki günlük haftalık tatil, yıllık ücretli izin vs. gibi tatbikatla münferit işçi bakımından yıllık iş saatleri azaltılmıştır. Halbuki az gelişmiş ülkelerde yıllık iş saatlerine yapılan müdahaleler muhtelif sebeplerden ve gayri kanunî tatbikattan dolayı nisbeten mahdut bulunmakta, eğer ekonomik bünyeden doğan devamlı ve istikrarlı olmıyan iktisadî faaliyetler nazarı dikkate alınmıyacak olursa, yıllık iş saati nisbeten daha uzun bulunmaktadır. Gerçi bugün bütün dünyada yıllık iş müddetleri itibariie gittikçe azalan bir trend müşahade edilmektedir. Diğer yandan hafta tatili, ücretli izin vs. tatiller yanı sıra çalışılan işin devamlılığı ve işçinin işe olan devamını da nazarı dikkate almak icap etmektedir. Gelişmiş ekonomilerde müşahade edilen iş disiplininin doğan düşük devamsızlık nisbetlerine mukabil, az gelişmiş ekonomilerde işe devamsızlıklar büyük bir ehemmiyet göstermekte ve böylece yıllık iş saatlerine tesir etmektedir⁴.

II.

Emek arzının kalifatif bakımdan tetkiki

Esasında emek arzı ne basit bir işçi sayısı, ne de yıllık iş saatleri toplamıdır. Emek arzının bunların çok ötesinde olan bir kalitatif cephesi de mevcuttur. Tabiatıyla gelişmiş ve az gelişmiş ekonomiler arasında yapılacak bir mukayesede dikkate alınması icap eden en ehemmiyetli hususlardan birisi de, işgücünün bu vasıf ve verim cephesidir. Nitekim ilerdeki tahlillerimizde de izah edeceğimiz gibi, gelişmiş ve az gelişmiş ekonomiler arasında en bariz fark vasıf itibariie yapılan tetkiklerde ortaya çıkmaktadır. Böylece çalışılan iş saatlerinin verim ve kesafet itibariie de ele alınması icap etmektedir. Yıllık iş saatleri itibariie birbirinin aynı olan iki emek arzı, emeğin bünyesindeki farklar dolayısıyla değişik verimlere sahip olabilir. «Bu itibarla emek arzı, muayyen müessiriyetleki iş

4) Nitekim gelişmiş ülkelerde tesbit edilen % 4-7 arasındaki yıllık devamsızlık nisbetleri, memleketimizde bazen fiili işçi kadrolarının üçte bir nisbetinde şişkin bulundurulmasına yol açacak şekilde büyük nisbetlere varmaktadır.

Bk. Ekin, Nusret; Memleketimizde İşçi Devri Mevzuunda Yapılan Araştırmalar ve Ortaya Koydukları Neticeler; Sosyal Siyaset Konferansları; Dokuz. - On - Onbirinci Kitap; S. 152.

saati ile (emeğin verim müessiriyet birimi) ölçülmelidir.» Halbuki diğer yandan «emeğin verim birimine ise cari olan normal iş müddeti, izinler ile ücretli tatiller ve işin devamlılığı tesir etmektedir.»⁵

Nitekim az gelişmiş ülkelerde mevcut kötü istihdam şartları, hususile düşük ücretler, yüksek haftalık iş müddetleri, ilkel sağlık ve beslenme şartları, vasıf ve tecrübesizlikten doğan sebeplere ilâveten büyük ölçüde emek verimine tesir etmektedir. Tabiatıyla bu menfi şartların islâhına matuf alınacak tedbirler emeğin verimine nisbet yönde tesir edecek, böylece artan ücretlerle birlikte çok daha iyi şartlara doğru yeni imkânlar belirecektir. Emek arzı ile emeğin verimi arasındaki bu münasebet çerçevesi içinde ele alınması icap eden en mühim husus, şüphesiz emeğin vasıf, eğitim ve iş tecrübesidir. İktisaden az gelişmiş memleketlerin en önemli meselelerinden biri de halihazır emek arzının bu kalitatif bünyesini geliştirmeye matuf eğitim, yetiştirme vs. tedbirlerinin tesbitidir.⁶ Böylece halihazır ve müstakbel iktisadî faaliyetlerin verimli bir şekilde yürütülmesi için, lüzumlu insan gücü (Manpower) ihtiyaçları ele alınmaktadır. Nitekim memleketimizde 15 yıllık iktisadî kalkınma plânı hazırlanırken en ehemmiyetli bir mevzu olarak plân tatbikatının gerçekleştirilmesi için gerekli eleman ihtiyaçları tesbit edilmeğe çalışılmış ve bu ihtiyaçların karşılanması için alınması lüzumlu tedbirler bahis konusu edilmiştir.⁷

Burada esas ele alınmak istenen husus, işgücünün kantitatif bünyesi olmayıp, kalitatif durumudur. Böylece işgücünün (Labor

5) Bk. Zaim; a.g.e.; S. 41.

6) Bu hususta daha fazla malûmat için meselâ, Bk. Zaim, Sabahaddin; Türkiyenin İktisadî ve Sosyal Gelişmesinde İşgücü ve Produktivite Meselelerinin Önemi ve Tesirleri; Yakın ve Orta - Doğu Çalışma Enstitüsü Yayınları No. 5; İstanbul; 1962; S. 51 ve devamlı.

7) 1963 - 1967 Plânı hazırlık çalışmalarında Türkiyede İnsan Gücü İhtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması için lüzumlu Eğitim Programları tesbit edilmeğe çalışılmıştır. «Bu maksatla yapılmış olan bu çalışmanın birinci kısmı çeşitli sektörlerde şimdiki insan gücü durumunu tesbit etmektedir. İkinci kısımda bu envanter çalışmasının sonuçları göz önünde tutularak, çeşitli sektörlerdeki istihsal artışına bağlı olarak 15 yıllık bir devrede ihtiyaç duyulacak işgücü, yani ekonomideki faaliyetlerin yürütülebilmesi için bugün çalışmakta olan veya ileride çalışması gerekli elemanların sayısı tahmin edilmiştir.»

«Çeşitli sektörlerde ihtiyaç duyulacak işgücü tahmin edildikten sonra, çalışmanın üçüncü kısmı olan eğitime geçilmektedir.» Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı; a.g.e.; S. 1.

Force), insan gücü (Manpower) cephesi tahlile tabi tutulmaktadır. Şüphesiz emek arzının kantitatif cephesinde hiç bir değişme olmadan insan gücü ihtiyaçları çok daha iyi ve vasıflı bir şekilde tatmin edilecek olursa, emek arzı artmış olmaktadır. Hattâ yeni yatırımlara gitmeden dahi insan gücünün ıslahı, tam kapasite ile çalışma v.s. tedbirler suretiyle verimliliğe tesir ederek millî geliri artırmanın dahi mümkün olduğu az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarında daima mevzubahis olmaktadır.⁸

Az gelişmiş ülkeler işgücünün kalitesini yükseltmek bakımından çok büyük bir eğitim ve intibak meselesini halletmek zaruretindedirler. İstihsal faaliyetlerindeki yüksek işçi devirleri, devamsızlık, işe geç gelme, iş kazaları, kalite düşüklüğü, ham madde ve malzeme zayıflığı, işe intibak edememe, aynı işgücüne sahip az gelişmiş ve gelişmiş iki ülkede büyük verim farklarına yol açmaktadır. Şüphesiz işçi veriminin düşük oluşunun bizzat işçinin kendisinden yani vasıf, eğitim, tecrübe v.s. hususiyetlerden doğan sebepleri yanı sıra, işin mekanize oluşunun, ham maddenin kalitesinin müessir bir sevk ve idarenin, nihayet iktisadî faaliyetin hâkim bulunduğu sektörün de büyük bir tesiri bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkeler iktisadî kalkınmaların tahakkuk ettirmek için zaruri diğer iktisadî güçlükleri halletmenin yam sıra, bir endüstriyel işgücünü yaratmanın sosyal ve iktisadî problemlerini çözmek zarureti içinde de bulunmaktadırlar. Fakat halledilmesi icap eden bu zorluklar içinde en mü-

8) «Her teknik terim, mantık icabı, içine aldığı ve kapladığı kütle için az çok mütecanis (homogen) olmasını şart koşar. Görülen işler arasında produktivite farkı çok açık ve derin olmayan bir memleket için iş gücünü bu mânada mütecanis bir kütle saymakta mahzur yoktur. Bir fabrikada çalışan usta başının gördüğü işle devlet hizmetinde çalışan memurun, yahut bir sigorta şirketinde iş gören sekreterin faaliyeti arasında mecmu hasılaya iştirak noktasından derin bir fark gözetilmeyebilir. İşgücünde bir gruptan diğerine kayma ve yer değiştirme bu şart altında ortalama produktivitede esaslı bir değişiklik hasil etmeyecektir. Ancak kabul etmek lâzımdır ki, bu daha çok iktisaden ileri ve olgun memleketlerde görülen bir haldir. Az gelişmiş ülkelerde ise işgücü insicamsız bir kütle manzarası gösterir. Fabrikada çalışan işçi ile tarlada yarıcı olarak çalışan yahut kadroları dolup taşmış olan devlet hizmetinde vazife görenlerin mecmu hasılaya iştirak dereceleri birbirine yakından ve hattâ uzaktan kıyaslanabilecek durumda değildir. Bu müşahade bizi az gelişmiş ülkeler için cidden ehemmiyetli bir neticeye götürür: İşgücünün tertibindeki değişiklik bizzat miktarın çoğalma veya azalmasına benzer bir sonuç hasil eder.» Bk. Ülgener; a.g.e.; S. 81.

hinmi, işgücünün geliştirilmesi hususunda karşılaşılan problemlerdir.⁹

Kaldı ki işgücünün vasıf, tecrübe v.s. faktörlerle ilgili verimi yanında, «iş muhitini» ve «alışılmış olan iş sür'atini»ni de dikkate almak lâzımdır. «İş muhiti» ve «alışılmış iş sür'ati» sosyal muhit ve sosyal grup şartları dolayısıyla geniş ölçüde verime tesir etmektedir. Hususiyle az gelişmiş ülkeler hâkim ziraî karakterleri dolayısıyla, iklim vs. gibi diğer şartların da inzimamiyle, gelişmiş ülkelerden bu bakımdan büyük farklılıklar göstermektedirler.¹⁰ Şüphesiz bu ekonomilerde bilhassa istihdamın yaygın gizli işsizlik cephesini de verimle olan münasebeti bakımından ele almak zaruri bulunmaktadır. İşgücünün çok büyük bir kısmı mübadele sisteminin dışında, kendi şahsî ve ailevî geçimlerini temine kifayet edecek bir istihsal sisteme tabi bulunmaktadır. Tabiatıyla bütün sene boyunca muntazam işçi istihdam eden bir ekonomi, gizli ve açık işsizliğin mevsimlere tabi olarak yıl içinde büyük ölçüde dalgalandığı ve değiştiği bir ekonomiye nazaran çok daha fazla prodüktif bulunmaktadır. İstihdamın bu değişen bünyesini tayin eden de ekonominin ziraî ve endüstriyel karakteri olmaktadır.

*
**

Diğer yandan emek arzına tesir eden amilleri kısa ve uzun devrelerde ele almak da mümkündür. Şüphesiz emek arzına farklı devrelerde tesir eden amiller birbirinden ayrı olmaktadır. Aşağıdaki izahlarımızda meselâ uzun devre (long - run) ve kısa devre (short - run) de ele alınacaktır.

9) Bir endüstriyel işgücünün yaratılmasında ise karşılıklı birbiriyle alâkalı dört mesele çıkmaktadır. Bunlar: 1 — Toplamak, 2 — Bağlamak, 3 — Geliştirmek ve 4 — İdame ettirmek hususundaki problemlerdir. Bk. Kerr - Dunlop - Harbison - Myers; Clark - John T. - Frederick - Charles A.; Industrialism and Industrial Man; Harvard University Press; 1960; S. 166.

Hususiyle bilhassa işgücünün geliştirilmesiyle ilgili 174 ve devamına bakınız.

10) «Meselâ yapılan bir etüde göre A.B.D. deki bir şirketin Puerto Rico'daki fabrikasında çalışan işçilerin verimi, A.B.D. deki fabrikada çalışan işçilerinkine kıyasen % 50 nisbetinde düşük görülmüştür. Bunun üzerine iki fabrika arasında 6 şar işçi mübadele edilmiştir. Bir kaç hafta sonra A.B.D. ne getirilen 6 Puerto Rico'lu işçinin verimi ve iş sür'ati, Amerikalı arkadaşlarının seviyesine çıkarken, Puerto Rico'ya giden Amerikalı işçilerin verimleri ve iş sür'atleri ise mevcut atmosfer içinde Puerto Rico'lu arkadaşlarının seviyesine düşmüştür.»

Bk. Zaim; Günümüzün Sosyal Siyaset Meseleleri; a.g.e.; S. 44.

III.

Emek arzına kısa - devrede tesir eden faktörler

Kısa devrede emek arzına tesir eden faktörlerin başında, emek arzı ile ücretlerin seviyesi arasındaki münasebetler gelmektedir. Tabiatıyla ücret seviyesinin dışında, bir çok gayri nakdî amiller de emek arzına tesir etmektedir. Kaldı ki ücret seviyesi ile emek arzı arasındaki münasebetlerde dahi, kısa ve uzun devrelerde farklı tesirler mevzubahis olabilir. Nitekim kısa devrede mesele tahlile tabi tutulduğu zaman, artık ücret değişmelerinin nüfus artışında meydana getirmesi muhtemel uzun devrede vukubulacak değişmeler mevzubahis olmamaktadır. Kısa devreli tahliller halihazır nüfusu bir mûta olarak ele almakta ve ücret seviyesindeki değişmelerin, çalışan yahut çalışmayı arzu eden şahısların adedinde meydana geleceği değişmeleri mevzubahis etmektedir.

Burada bahis konusu edilecek hususî sualler şunlardır. Meselâ saat başına ödenen ücretler ile, iş piyasasına arz edilen iş saatleri arasında ne gibi bir münasebet vardır? Farklı ücret seviyelerinde ücret artışlarının emek arzı üzerindeki tesirleri ne olmaktadır? İşgücünün kısa devreli arz eğrisinin hususiyetleri nelerdir? Bütün bu suallere kolaylıkla ve kesin cevaplar vermek çok güçtür.¹¹

Her şeyden evvel düşük bir ücret seviyesinde ücretlerde meydana gelecek bir artış, boş gezmeyi tercih eden bazı şahısları çalışmaya teşvik edebilir. Bunlara ilâveten daha yüksek ücretler halihazırda işgücüne dahil olan bazı şahısları daha uzun müddetlerle çalışmaya teşvik edebilir. Bu her iki halde de boş zamandan yüksek ücretler lehine fedakârlık edilmiştir. Daha yüksek ücretler karşısında emek arzının bu müsbet inkişafı yanısıra, bazı işçilerin işgücünden ayrılmalarına yol açabilecek menfi tezahürler de mevcuttur. Meselâ fertleri arasında bir çok ücretlinin bulunduğu bir aileyi düşünelim: Aile için lüzumlu muayyen bir hayat standardının temini için, bir çok aile ferdi, kazanç getiren iktisadî faaliyetlerle

11) Sadece ücretlerin diğer bir ifadeyle gelirlerin değil, farklı istihdam seviyelerinin de işgücü üzerinde meydana getireceği değişmeler etraflı tetkiklerin konusu olmuştur. Meselâ bu hususta yapılmış ehemmiyetli bir araştırma için Bk. Long, Clarence D.; The Labor Force under Changing Income and Employment; Princeton University Press; Princeton; 1958.

meşgul olmaktadırlar. Ücret artışları karşısında aile fertlerinden bazıları çalışmaktan vaz geçecektir. Ayrıca bazı işçiler saat başına yükselen ücretler karşısında çalıştığı iş müddetlerini kısaltmak cihetine gidecektir. Tabiatıyla bu işçinin çalıştığı iş yerinde standart olarak 8 saatlik bir iş müddeti rejimi tatbik ediliyorsa, bu işçi 7 saat çalışmağa kalkamaz. Fakat gayelerini nisbeten daha fazla devamsızlık göstererek tahakkuk ettirmeğe çalışacaktır. Böylece artan ücretler aynı zamanda emek arzı bakımından menfi bazı reaksiyonlara yol açmaktadır. Tabiatıyla burada mevzubahis olan ferdi arz eğrisini tesbit etmek olmayıp mecmu emek arzı eğrisini ortaya koymaktır.

Ücret artışları karşısında mecmu emek arzı eğrisi, bütün eğri uzunluğu boyunca aynı bulunmamaktadır. Temayüller muayyen bir ücret seviyesinden diğerine değişmektedir. Çok düşük ücret seviyesinde menfi bir istikamet gösterebilir. Nitekim Merkantilistler ve diğer bir çok klâsik müellifler bu görüşü müdafaa etmişlerdir. Bu görüşün en müfrit ve klâsik şekli «Arthur Young» tarafından ifade edilmiştir. Young'un söylediğine göre «ücret geliri düşük sınıflar fakir olarak muhafaza edilmelidirler, yoksa onlar çalışmayı bırakacaklardır.»¹² Sefaletin müdafaası yapılmadan şu husus söylenebilir ki, yüksek ücretlere nazaran, düşük ücretlerde emek arzı çok daha fazladır.

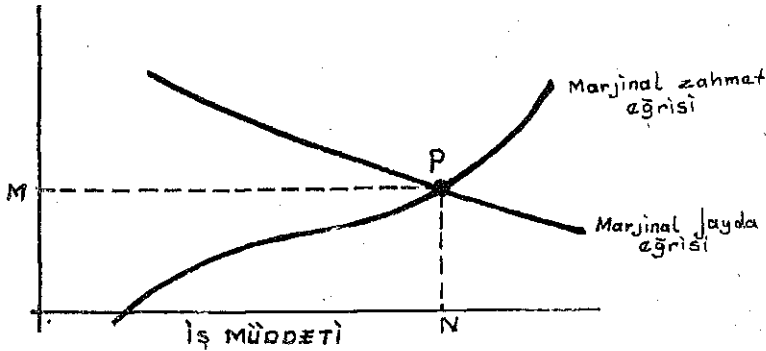
Orta dereceli ücret seviyesinde emek arz eğrisi dikey bir durum göstermektedir. Ücret artışı çalışılan iş saatlerini arttırdığı gibi, muhtemel bazı şahısların işgücüne dahil olmasına yol açmaktadır.

Şüphesiz kısa - devrelerde emek arzını bütün bir ekonomi ölçüsünde yahut tek bir firma, veya endüstri ve meslek gibi faktörlere bağlı olarak tetkik edebiliriz. Meselenin bu şekilde ele alınışı bizi seyyaliyet (Mobility) probleminin tetkikine götürecektir. Halbuki burada bahiskonusu olan mesele bütün bir ekonomi mevzubahis olduğu zaman ücret değişmelerinin emek arzında meydana getireceği kısa vadeli tavavvüllerdir. Daha önceki izahlarımızdan da anlaşılacağı veçhile kısa - devrede emek arzının göstereceği temayül iki zıt yönde ortaya çıkan reaksiyonların, yani ücret artışının emek arzında meydana getireceği eksilme ile artmanın neticesine bağlı ola-

12) Bk. Dankert, Clyde E.; An Introduction to Labor; Prentice - Hall, Inc.; Englewood Cliffs, N. J.; 1958; S. 38.

caktır. Bu husustaki temayülleri ortaya çıkaran faktörler daha ziyade sosyo - psikolojik bir davranıştan ileri gelmektedir. Emek arzının bu kısa - vadeli incelemesi ferdi emek arzı şeklinde tetkike tabi tutulduğu zaman çok daha anlaşılır bir hale gelmektedir.

İstihsal faktörlerinden emeği diğer unsurlardan ayıran bir hususiyette emek arzının, işçinin çalışmak istediği müddete ve çalışmanın şiddetine bağlı olarak değişmesidir. Emeğin bu hususiyeti bilhassa emek arzının değişen ücretler karşısında tahlil ve tetkikinde ehemmiyet kazanmaktadır. Ferdi emek arzının değişen ücretler karşısında göstereceği şahsî tercihler, çalışma müddeti ve çalışmanın şiddeti yoluyla emek arzına tesir etmektedir. Tam rekabet şartlarının cari olduğu bir iş piyasasında ücret haddi işçi için bir veri olarak ele alınırsa, çalışanlar çalışma saatlerini ve çalışmanın şiddetini rasyonel bir şekilde hareket ettikleri takdirde çalışmanın kendilerine yüklediği zahmet ile elde edilen ücret'in temin ettiği menfaat arasındaki farkı optimum noktaya çıkaracak şekilde hareket edeceklerdir¹³. Böylece ferdi emek arzı bir yandan çalışmanın zahmet ve külfetine diğer yandan temin edilen ücretin sağlayacağı tatmin ve faydaya bağlı kalacaktır. Diğer bir ifadeyle marjinal net fayda, gelirin marjinal faydasıyla, çalışmanın marjinal külfeti arasındaki farktan meydana gelecektir. Durumu bir şema ile şu şekilde ifade edebiliriz.

Şekil : 1 — Ferdi Emek Arzı

13) Ferdi emek arzı bakımından mesele ele alındığı zaman ücret artışı karşısında kısa ve uzun devrelerde farklı neticeler meydana gelmektedir. «...İşçinin seçeceği iş alanı (mesleği) kısa - dönemden çok uzun - dönemde belli olacağından, işçinin kısa - dönemde karşılaştığı asıl mesele, emek - gü-

Esasında ferdi emek arzı gelir talebinin bir fonksiyonu halinde karşımıza çıkmaktadır. Gelire duyulan ihtiyaç mahdutsa, tabiiyle bir müddet çalıştıktan sonra işi terk etmek yoluna gidilecektir. Gelişmiş ekonomilerde bu husus daha fazla gelir temin için çalışmak yerine boş zamanın tercih edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kaldığı millî mevzuat, bilhassa sendikalar kollektif akitler yoluyla iş müddetlerinin kısaltılmasında büyük bir fonksiyon görmektedirler. Diğer yandan geri kalmış ekonomilerde de ücret haddindeki değişmelerle ferdi emek arzı arasında menfi yönde ortaya çıkan tersine elâstikiyet münasebeti görülmektedir. Yalnız burada müşahade edilen bu münasebet gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan vakıadan farklı olarak daha ziyade ihtiyaçların çok mahdut oluşu ile ilgili bulunmaktadır. Artan ücretler bu mahdut ihtiyaçları daha kolaylıkla tatmin ettiğinden gelir talebindeki bu kifayetsizliğe bağlı olarak ferdi emek arzı daralmaktadır¹⁴.

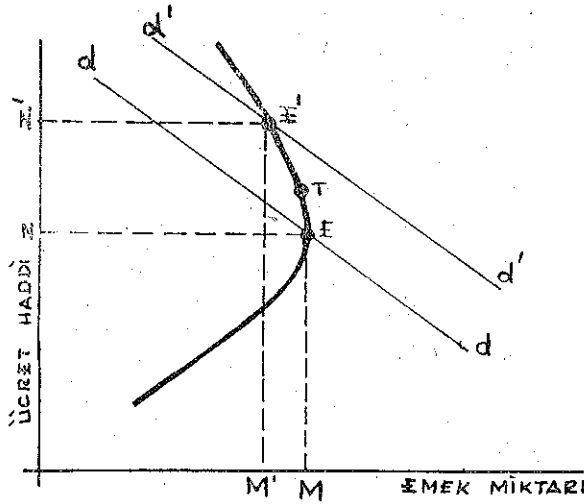
Hakikatte gelir artışı karşısında emek arzının gösterdiği bu menfi elâstikiyet universal, beşerî bir hâdise olarak kabul edilmek icap eder. Yalnız az gelişmiş ekonomilerde çok düşük ücret seviyesinde zaruri ihtiyaçların mahdut, bu ihtiyaçları tatmin eden vasıtaların ilkel ve umumiyetle çalışma arzusunun kifayetsiz oluşu, gelir talebinin elâstikiyetine tesir etmektedir. Halbuki aym vakıa gelişmiş ekonomilerde çok daha yüksek gelir seviyelerinde «fiyat ve gelir tesirleri» (Substitution - effect, Income - effect) ile alâkalı olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; ücret haddinin yükselmesi boş zamanının değerini pahalı bir hale sokmakta ve fiyatı artan boş zaman istirahat talebini azaltıcı yönde tesir ederken, diğer taraftan artan gelirler boş zamanın biraz daha genişletilmesi yolunda tesirler yapmaktadır.

cünü ne müddetle seçtiği işe ayıracağıdır. Nitekim herhangi bir işçi için halledilmesi gereken husus, çok çalışma bahasına kazanılacak yüksek ücret geliri ile daha az çalışarak elde edilecek fazla boş - zaman (aylaklık) arasındaki tercihtir. Bundan dolayı işçinin çalışmadan sağladığı tatmin (fayda) kazanacağı ücret ile elde edeceği boş - zamanın bir fonksiyonudur. $U = f(y, B)$ »

Bk. Divitçioğlu, Sencer; Mikroiktisat; Sermet Matbaası; 1962; S. 124.

14) İktisat Fakültesi asistanlarından Dr. Nevzat Yalçıntaş, az gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan ücret değişmeleri ile emek arzı arasında bu menfi elâstikiyet münasebetleri üzerinde bir tetkik yapmaktadır. Daha fazla malûmat için neşredilmemiş bu araştırmaya bakınız.

Daha evvelce de ifade ettiğimiz gibi, ücret artışının mecmu emek arzı üzerindeki tesirlerini, muhtelif yönde meydana gelen hareketler yüzünden tesbit etmek fevkalâde güç bulunmaktadır. Fakat buna rağmen ücret haddi ile umumî emek arzı arasında bazı münasebetler mevcut bulunmaktadır. Umumiyetle iktisat literatüründe ücretlerin emek arzı üzerindeki tesirleri «tersine dönerek yükselen arz eğrisi» (backward rising supply curve) (backward slope of

Şekil : 2 — Umumî Emek Arzı Eğrisi

the supply curve) olarak ifade edilmektedir. Ücretlerdeki artış muayyen seviyeden sonra emek arzına menfi şekilde tesir etmektedir. Böylece emek arzı belli bir noktayı müteakip tersine elâstik olmaktadır. Ücret artışları karşısında mecmu emek arzında görülen bu tersine dönüş, emek arzının en mühim hususiyetlerinden bir tanesidir¹⁵.

Düşük ücret seviyesinde ücret artışları emek arzına müsbet şekilde tesir ederek emek arzını arttırmaktadır. Fakat muayyen bir noktaya varıldığı zaman emek arzı elâstikiyeti sıfır olmakta (mi-

15) Bk. Samuelson, Paul A.; Economics; Mc Graw - Hill Book Company, Inc.; New - York; 1958; S. 402.

Bk. Divitçioğlu; a.g.e.; S. 127 - 129.

salimizde T noktası), bu noktadan sonra ücret artışlarının arz elâstikiyeti menfi bir şekilde tezahür etmektedir. Nitekim emek arzının bu hususiyetini az gelişmiş ve gelişmiş ekonomilerde olduğu kadar sanayileşmiş memleketlerin sosyal tarihlerinin, bugünkü durumlarıyla yapılacak mukayesesinde de müşahade etmek mümkündür. Endüstri inkilâbının ilk devrelerinde karşımıza çıkan çok düşük ücretler geniş işçi kitlelerini iş piyasasına itmiş, hususiyile çok iptidai şartlar içinde gayet düşük ücretle çalıştırılan çocuk ve kadın istihdamı gayet yaygın bir hale gelmişti. Zamanın geçişi içinde çalışma hayatına sosyal mevzuat ve kendi kendine yardım mekanizması suretiyle yapılan müdahalelerin yanısıra, bilhassa gelir ve tahsil seviyesinin yükselmesi, kadınların ev hizmetlerine dönüşü, sosyal emniyet sisteminin tatbiki, refah ekonomisine geçiş, değişen teknolojik bünye vs. sebepler emek arzında tersine bir elâstikiyete yol açmıştır. Geniş ölçüde kadın ve çocuk işçiler iş piyasasından çekilmiş, erken teakütlük yaşı, işgücünün yaş itibarile bünyesine tesir etmiştir.

Yalnız bu safhayı takip eden refah ekonomileri seviyesinde emek arzında tekrar müsbet istikamette yeni inkişaf lar meydana gelmiş, emek arzının elâstikiyetinde değişme olmuştur. Emek arzı bilhassa kantitatif mânada çok genişlemiştir. Hususile değişen teknoloji çalışanların vasıf durumlarında yeni gelişmelere yol açmış, «beyaz yakalı» (White - collar) işçilerin gittikçe kesafet ve önem kazanması, gelişen ekonomik bünyeyle birlikte hizmet sektörünün daha fazla insanı istihdam etmesi, bilhassa kadınlar için yeni istihdam fırsatları yaratmıştır. Hakikatte yüksek seviyeli ücretlerde emek arzı eğrisi ya tamamen şakulî olmakta yahut geriye sola dönmektedir. Muayyen bir noktaya erişildikten sonra ücretler ne kadar yüksek olursa olsun daha fazla şahıs işgücüne dahil olamamaktadır. Şüphesiz bunun sebebi bütün muhtemel işçilerin işgücüne dahil oluşuyla ilgilidir. Diğer yandan çalışma müddetlerinde de gittikçe azalan bir trend mevcuttur. Bunlara ilâveten devamsızlıklar artmakta, bazı şahıslar işgücünden ayrılmakta, böylece mecmu arz eğrisi geriye doğru dönmektedir¹⁶.

16) Bk. Dankert; a.g.e.; S. 39.

Bk. Dobb, Maurice; Wages; Cambridge University Press; Cambridge; 1960; S. 110.

İktisaden geri kalmış, iktisaden gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerdeki «ışgücü iştirak nisbetlerini» birbiriyle mukayese ettiğimiz zaman nitekim iştirak nisbetleri de yukardaki temayülü doğrulamaktadır. Geri kalmış ekonomilerde tesbit edilen düşük iştirak nisbetleri gittikçe artmakta ve gelişmiş ekonomilerde tıpkı mecmu emek arzı eğrisinde olduğu gibi geriye doğru azalmak temayülü göstermektedir.

Emek arzı kısa devrelerde muayyen bir firma, endüstri veya meslek itibarile ele alındığı takdirde kısmî emek arzının seyyaliyet, muayyen bir mesleğe girmekte karşılaşılan güçlükler vs. sebepler dolayısıyla emek arzının elâstikiyetini düşürmektedir. Yalnız bir endüstri veya firma dikkate alınırsa ücretleri arttırma yoluyla fazla işçi temini mümkün bulunmaktadır. Halbuki muayyen bir meslek için kısa devrelerde arz elâstikiyeti oldukça düşük bulunmaktadır. Fakat uzun devrelerde meslek itibarile de yeni şartlara intibak daha geniş nisbette olabileceğine göre, arz elâstikiyeti yükselecektir.

IV.

Emek arzına uzun - devrede tesir eden faktörler

Uzun - devrede bir ülkenin emek arzına tesir eden faktörlerin başında şüphesiz nüfus gelmektedir. Nüfusun miktarı ve hacmi kadar ,nüfusun terekküp tarzı da emek arzına geniş ölçüde tesir etmektedir. Bunlara ilâveten başka bir faktör olarak «İşgücü İştirak Nisbeti»ni (Labor Force Participation Rate) de emek arzı bakımından dikkate almak lâzımdır. Bir ülkede iktisadî faaliyetlere katılan insanların sayısı tabiatıyla ölüm nisbetine nazaran doğum nisbetlerinin daha yüksek olması ve dış memleketlerden gelen göçmenlerden diğer bir deyişle nüfus artışından büyük ölçüde müteessir olacaktır. Tabiatıyla nüfus artışı her zaman bir işgücü artışı şeklinde olmayabilir. Şüphesiz bu artışı tayin eden faktör iştirak nisbetinde meydana gelecek değişmelerle alâkalıdır. Yalnız bir ülkede nüfusun diğerinden daha büyük oluşu o memlekette daha geniş bir işgücünü ihtimal dahiline sokmaktadır. Nüfusu 7 milyon olan bir ülke elbette ki nüfusu 40 milyon olan bir memlekete nazaran çok daha mahdut bir işgücüne sahip olacaktır. Bu mânada nüfus adeta işgücü için potansiyel bir kaynak rolü oynayacaktır. Burada mev-

zubahis edilen husus, şüphesiz işgüçlerinin kantitatif mukayesesi-
dir. Yoksa kalitatif mânada ele alınırsa meselâ 9 milyon nüfuslu
Belçikayı 85 milyonluk Pakistanla mukayese etmek dahi müm-
kündür. Şu halde sırf kantitatif bakımdan ele alındığı takdirde bir
memlekette emek arzına uzun vadede tesir eden faktörlerin başında
o ülkenin nüfusu gelmektedir.

Bundan evvelki bahiste nüfusu bir mûta olarak kabul edip ü-
cret haddinde meydana gelen değişmelerin kısa devrede emek arzı
üzerindeki tesirlerini incelemiştik. Halbuki mesele uzun devre bakı-
mından ele alındığı takdirde, ücret değişmelerinin dinamik bir vakia
olarak nüfus üzerinde ve dolayısıyla emek arzı üzerinde bazı uzun
vadeli tesirleri olabilir. Burada mevzubahis olan mesele, ücretlerde
veya daha umumî bir ifadeyle refah seviyesindeki değişmelerin nü-
fus miktarı üzerindeki tesirleridir. Bu husus ötedenberi bir çok
müelliflerin dikkatini çekmiştir. Şüphesiz bu müelliflerin başında
Malthus'ü saymak icap eder¹⁷. XIX. asrın bir çok iktisatçıları ücret
nazariyelerini Malthus'ün meşhur nüfus teorisine istinat ettirmiş-
lerdir¹⁸. Klâsik müellifler ücret seviyesinde meydana gelecek bir

17) Malthus nüfus artışını önliyen faktör olarak harpler, salgın hastalıklar
ve açlık suretiyle meydana gelecek ölümleri mevzuubahis ediyordu. Tabiatıyla
umumi bir ücret yükselişi, nüfusta hızlı artışlara sebep olacaktır. Nüfus geo-
metrik bir diziyle arttığı halde, gıda maddeleri aritmetik bir şekilde çoğala-
caktır. Böylece artan nüfus beraberinde açlık ve sefaleti getirecektir.

Bk. Dobb; a.g.e.; S. 92.

18) Klâsik iktisatçılara göre nasıl bir malın fiyatı uzun devrelerde o ma-
lin maliyeti civarında bulunursa, işçi ücretleri de işçinin geçim asgarisi civa-
rında olacaktır. Bu nazariyenin temellerini Malthus'un ücret artışları ile nü-
fus arasında kurduğu münasebet teşkil etmektedir. Adam Smith, Turgo, D.
Ricardo, Lassalle, J. S. Mill hattâ Fiziyokrat'lardan Dr. Quesnay bu fikrin
müdafiliğini yapmışlardır.

Bk. Dunlop, John T.; The Theory of Wage Determination; Mac Millan
and Co. Ltd.; London 1957; S. 5.

Marx'm izahlarına göre kapitalist iktisadi düzende nüfus fazlası yahut
«yedek sanayi ordusu» istihsal sisteminin tabii bir neticesidir. Sermaye, mü-
tehavvil (emek) ve sabit sermaye şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Marx'm mo-
delinde kapitalist iktisat sisteminde bir tarafta yekûn kapital artarken diğer
taraftan emek talebi buna ayak uyduramamakta ve emek gittikçe azalan nis-
betlerde istihdam edilmektedir. Bu suretle sermaye artışıyla emek istihdamı
artışının nisbetleri arasında nazarsine bir bağıntı ortaya çıkmaktadır.

Böylece Marx'm ücret nazariyesi klâsiklerden farklı olarak «yedek sanayi
ordusuna» bağlanmaktadır.

Bk. Marx, Karl; A critical Analizes of Capitalist Production; Volume I
London; 1954; S. 623.

yükselişin evlenmeleri ve doğumları teşvik suretiyle nüfusta hızlı bir artış meydana getireceğine inanıyorlardı.

Halbuki zamanın geçişi içinde hâdiseler Malthus'ü teyit etmiştir. Esasında kendisini ancak geçindirebilen bir işçinin ücreti yükseldi diye evlenmesi veya çocuk yapmaya karar vermesi, oldukça muhâl bir faraziye'dir. Kaldı ki klâsik iktisatçılardan bu yana ücret seviyelerinde devamlı artışlar meydana gelmiş, fakat buna rağmen artan gelirle birlikte ailelerde çocuk yapma hususundaki temâyül gittikçe zayıflamıştır. Nitekim doğum nisbeti bugün daha ziyade az gelişmiş fakir ülkelerde yaygın bulunmakta (meselâ Hindistan, Çin) gelişmiş ülkelerde bilâkis doğum nisbetleri düşmekte ve hattâ nüfus artışında bir durgunluk hâdisesi ortaya çıkmış bulunmaktadır (Batı Avrupa memleketleri). Aynı ülke sınırları içinde dahi gelir nisbetleri düşük, ziraî ve köy mıntıklarında şehirlere nazaran doğum artış oranları oldukça düşük bulunmaktadır. Bundan dolayı bir ülkede nüfus miktarı ile o memleketin refah seviyesi arasında müsbet veya menfi bakımdan bir münasebet tesisine maa-lesef imkân yoktur. «Refah seviyesindeki artış gibi, işçi ücretlerindeki artışın da işçi nüfus üzerinde yapacağı tesirlerin çeşitli yönlerde ve pek zayıf bir tesiri olacağını söyleyebiliriz. Şu halde, ücret hadlerindeki artışlar karşısında uzun vadelerde bile işçi arzının artışı çok az veya sıfır olabilecektir. Yani bütün bir memleket noktai nazarından muhakeme edildiği zaman, emek arzının elâstikiyeti çok düşük olacaktır. Mamafih ilerde doğru olduğu anlaşılacak olan böyle bir hükmü vermekte acele etmemek lâzımdır; zira emek arzı sadece işçi sayısına bağlı olmadığı gibi, işçi sayısı da sadece nüfusun miktarına bağlı değildir.»¹⁹.

19) Bk. Baban, Şükri; İktisat İlminin Umumi Prensipleri; Sermet Matbaası; İstanbul; 1956; S. 241.

«Emek arzını tayin edebilmek için nüfusun hacmini bilmek kâfi değildir. Bunun yanında mecmu nüfus içinde kaç kişinin çalışma gücüne sahip olduğunun da belli olması gerekir.» «Özet olarak, çalışabileceklerin mecmu nüfusa olan oranını, ülke halkının sağlık derecesi, beslenme ve yaşama şartları, sosyal, kültürel ve tabii faktörler tayin eder. Hastalıklı, iyi beslenmemiş kimselerden meydana gelen bir nüfus kalabalığı içinde çalışabilecek güce sahip olanların sayısı elbette çok düşüktür. Çocukların ve yaşlıların sayısının büyük rakamlara ulaştığı nüfus içinde çalışabilecek çağda olanların sayısı azdır. Kadınlara çalışmasının toplumca kabul edilmediği ekonomilerde emek arzı zarureten azalır.»

«Çalışabileceklerin memu nüfusa oranını (r) ile gösterirse, çalışabilecek-

Mecmu emek arzına tesiri bakımından nüfus miktarı yanında bilhassa nüfusun yaş ve cinsiyet itibarile terkiibini de dikkate almak lâzımdır. Şüphesiz bir ülkenin nüfusu yaş durumu itibarile genç bir nüfussa, bu memlekette emek arzı bakımından çok daha elverişli potansiyel bir imkân var demektir. Genç nüfusun hâkim tesiri itibarile bu bakımdan umumiyetle az gelişmiş ülkeler daha geniş bir emek arzı rezervine sahip bulunmaktadırlar. Ayrıca nüfusunda erkeklerin hâkim bulunduğu bir ülkede, emek arzı kadınların ekseriyette olduğu bir memlekete nazaran daha fazla olacaktır (Meselâ harp sonu Almanyasında olduğu gibi). Umumiyetle muhacir kabul eden memleketler, gelen göçmenlerin ekseriyetinin erkek ve genç insanlar olması bakımından emek arzı zaviyesinden çok elverişli şartlara sahip bulunmaktadır.

Tabiatıyla nüfusun mutlak miktarı ve muhtevası yanında esas dikkate alınması icap eden husus iktisadî faaliyetlere katılanların adedinin nüfusa oranıdır. İşte bu nisbet bize «İsgücü İştirak Nisbetini» verecektir. Mesele emek arzı bakımından mütalâa edildiği zaman bilhassa iştirak nisbetini ve bu nisbetlerin şu veya bu olusuna tesir eden amilleri tetkik etmek icap eder. Nüfusu aynı olan iki memleketteki farklı emek arzları şüphesiz bu ülkelerdeki değişik iştirak nisbetlerinden yahut daha doğru bir ifadeyle iştirak nisbetlerine tesir eden farklı sosyal, iktisadî etnik ve kültürel faktörlerden doğmaktadır. Böylece nüfusun yaş, cinsiyet şeklinde bölünüşü yanısıra, o ülkenin ekonomik gelişme seviyesi, ücretlerin haddi, etnik ve kültürel faktörler, konjonktürel dalgalanmalar, seferberlik ve harpler de isgücü iştirak nisbetlerine büyük ölçüde tesir etmektedir.

lerin sayısını kolayca bulabiliriz:

$$E = r \cdot (P)$$

Denklemden (E) çalışma gücüne sahip olanların sayısını, (r) çalışabilenlerin nüfusa oranını, (P) mecmu nüfus hacmini göstermektedir. Mesele bununla tamamlanmıyor. Emek arzını tayin edebilmek için çalışma gücüne sahip olanların sayısını tayin etmek kâfi değildir. Onların içinde çalışma isteğine sahip bulunanların oranını da bilmek lâzımdır. Bazı kimseler çalışma gücüne sahip oldukları halde çalışmak istemezler, çalışma arzusunu duymazlar. Çalışmak isteyenlerin, çalışabileceklere oranını (k) ile gösterirsek mecmu emek arzı denklemi şu şekli alır: $N = k \cdot E = k \cdot r \cdot (P)$ (N) mecmu emek arzını (k) çalışmak isteyenlerin çalışabileceklere oranını verir». Bk. Kılıçbay, Ahmet; İktisat Teorisi; Sermet Matbaası; 1962; S. 342.

Gelişen iktisadî refah ile birlikte yükselen gelirler, gençlerin daha uzun müddet tahsilde kalmalarına, erken tekaütlük yaşma, kadınların işgücünden ayrılmasına tesir etmek suretiyle o ülkenin işgücü iştirak nisbetlerini etkileyecektir. Umumî olarak artan gelirlerle birlikte iştirak nisbetlerinde bir düşüş tesbit edilmektedir. Böylece değişen gelirler bir yandan nüfusa diğer yandan iştirak nisbetine tesir eden faktörleri etkilemektedir. Şüphesiz sosyal ve kültürel faktörlerde geniş ölçüde kadın ve çocuk istihdamına, müessir olarak iştirak nisbetlerini değiştirmektedir. Ayrıca milletlerarası siyasî gerginlikler ve hususiyle harpler iştirak nisbetlerine müspet yönde tesir etmektedir.

Nitekim meselâ A.B.D. de II. Cihan Harbi senelerinde ücret hadlerindeki artış yanısıra, işgücüne dahil şahısların ve çalışılan iş saatleri yekûnunun da arttığı tesbit edilmiştir. Hakikat şudur ki, kocaları askerî hizmette bulunan bir çok ev kadını, ailenin geçimini temin etmek mecburiyetleri yanısıra artan hayat pahalılığının da tazyiki ile işgücüne dahil olmuşlardır.

Buna ilâveten son yıllarda iş piyasası araştırmalarında dikkati çeken bazı enteresan hareketler tesbit edilmiştir. Bu hareketler bilhassa «ilâve işçiler»in (additional workers) iş piyasasına dahil olup olmamaları ile ilgili olarak meydana gelmektedir. Bu fikrin müdafiliğini yapan W. S. Woytinsky bu hususu bilhassa depresyon devrelerine tatbik etmiştir. Woytinsky «ilâve işçiler» ile «ailesindeki mutad ekmek kazananın işsizliği dolayısıyla iş piyasasında olan ve aksi halde iş aramaya lüzum hissetmeyecek şahısları» kastetmektedir. Böylece Woytinsky demektedir ki; «depresyon esnasında iş arayan şahısların adedi, depresyondan dolayı işini kaybetmiş olan işçilerin adedinden daha fazla olmaya temayül etmektedir. Konjonktürün düzelme devrelerinde mutad işçiler işlerine dönmünce ilâve işçiler iş piyasasından uzaklaşmaya temayül edeceklerdir.»²⁰ Böylece konjonktürel dalgalanmalar emek arzı üzerinde farklı tesirler yapacaktır.

Nüfus ile işgücü arasındaki münasebetler, işgücü iştirak nisbetlerinin mahiyet ve bünyeleri ve nihayet iştirak nisbetlerine tesir eden amiller, çok geniş ölçüde derinlemesine araştırmaların mevzuunu teşkil edeceğinden burada daha fazla teferruata girmek

20) Bk. Dankert; a.g.e.; S. 40.

istemiyoruz. Yalnız son olarak burada kısaca mevzubahis etmek istediğimiz husus, işçilerin meslekî organizasyonlarının, yani sendikaların emek arzına vaki müdahaleleridir. Sendikalar umumiyetle emek talebini arttırmaya matuf bazı teşebbüsler yam sıra, emek arzına da müdahale etmek temayülü taşımaktadırlar. Böylece çalışan sınıfın istihdam şartları ve bilhassa ücretleri korunmak istenmektedir. Sendikalar umumî emek arzına muhtelif şekillerde müdahale etmektedirler. Hususiyle muhacir kabul eden memleketlerde muhacerete tahditler konulması, muayyen bir meslek için çıraklık müddetleri kabul edilmesi, iş müddetlerinin kısaltılması, «sendikalı işletme» (Union shop), yahut «kapalı işletme» (Closed shop) tatabikati vs. sayabiliriz. Şüphesiz bu tedbirlerden bazıları mecmu emek arzına tesir etmek gayesine matuf olduğu halde, bazıları ise muayyen bir meslek, işletme veya işkolu için kısmî emek arzına müdahale karakteri taşımaktadır. Diğer yandan bazı tedbirler bizzat sendikalar tarafından tanzim edildiği halde, diğerleri sendikaların devamlı talepleri üzerine amme organlarınca derpiş edilmektedir.

Bunlara ilâveten bilhassa sendikalar teknolojik gelişmeler neticesinde emek talebinde vukua gelecek daralmalara mani olmak, hiç olmazsa emek talebini müstakar tutmak için, bazı tedbirlere de tevessül etmektedirler. İşçilerin muayyen bir çalışma temposunun üstüne çıkmalarını önlemek, mekanizasyonun ve hattâ otomasyonun açığa çıkardığı işçilerin işten atılmalarına mani olmak gibi tedbirleri sıralayabiliriz. Diğer bir ifadeyle işçilerin teknik ve beşerî bakımından mümkün olan prodüktivite ile çalıştırılmaması ve muayyen miktarda istihsalde bulunmak için daha fazla işçi istihdamına gidilmesi arzu edilmektedir.

Sendikaların üzerinde büyük bir hassasiyetle durdukları bu husus, esasında yanlış bir faraziyeye istinat etmektedir. Şüphesiz teknolojik gelişme ile emek arzı arasında çok sıkı bir münasebet vardır. Fakat bu münasebet hiç de sendikaların tahmin ettikleri istikamette değildir. Nitekim uzun devrede yüksek istihdam ve işgücü nedreti gösteren memleketlerde teknolojik inkişaf çok hızlı olarak meydana gelmektedir. Milyonlarca işsiz ve gizli işsiz bulunduğu az gelişmiş memleketlerde teknolojik inkişaf düşük bir seviyededir. Şüphesiz bu durum tabiidir. İşgücü fazlalığı umumî olarak ucuz işgücünü ifade eder. Tabiatıyla bu şartlar altında hızlı teknolojik inkişaf için kâfi derecede teşvik edici unsurlar mevcut değildir. Halbuki işgücünün kifayetsiz bulunuşu, umumî olarak daha yüksek ma-

liyetleri ifade etmektedir. Bu şartlar altında iktisaden kârlı olabilmek için işgücünden tasarruf etmek ve işi makinalara yaptırmak icap eder. Böylece istihdamla teknik inkişaf arasında menfi bir münasebet olmadığı neticesine varmış bulunuyoruz. Yani teknolojik inkişaf işsizlik yaratmamaktadır.²¹ Aksine müsbet yönde teknolojik gelişme beraberinde istihdamı da arttırmakta ve bu inkişaftan her ikisi de istifade etmektedir. Şöyle ki teknolojik inkişafın bizatihi kendisi işgücü için yeni ihtiyaçlar yaratmaktadır. Artan istihsal daha kısa iş müddetleri, daha fazla serbest zaman ve daha elverişli standartları mümkün kılmakta, tabiatıyla bu gelişmeler işgücü için yeni taleplere yol açmaktadır.

21) Bk. Somers - Cushman - Weinberg, Gerald G. - Edward L. - Nat; Adjusting to Technological Change; Harper and Row, Publishers; New - York; 1963; S. 199.